

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΜΑΡΤΖΕΛΟΥ
Καθηγητή Α.Π.Θ.

ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΝΙΚΟΥ ΜΑΤΣΟΥΚΑ

Η μεγαλύτερη δυσκολία γι' αυτόν που θα αποτολμήσει να παραστήσει με τα χρώματα του λόγου την προσωπογραφία μιας πολυσχιδούς και πολυτάλαντης προσωπικότητας είναι να μείνει όσο πιο πιστός γίνεται στην αποτύπωσή της, χωρίς να διατρέχει τον κίνδυνο να κατηγορηθεί ούτε για αδικαιολόγητες παραλήψεις που αδικούν το σκιαγραφούμενο πρόσωπο ούτε για δικαιολογημένες ίσως υπερβολές που παραμορφώνουν ωστόσο την ταυτότητά του. Στην περίπτωση του Καθηγητή Νίκου Ματσούκα τα πράγματα γίνονται ευτυχώς κάπως πιο εύκολα, όχι για άλλους λόγους, αλλά γιατί καρπός της πολυτάλαντης προσωπικότητάς του είναι και η ενασχόλησή του με το λογοτεχνικό είδος της αυτοβιογραφίας που είναι διάχυτη σχεδόν σε όλα τα πεζογραφήματά του, και ιδιαίτερα στο πρόσφατα εκδοθέν έργο του με τίτλο *Μισού αιώνα έργα και όνειρα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 2003. Έχω μάλιστα τη γνώμη ότι η προσωπογραφία του Καθηγητή Ν. Ματσούκα αναδύεται ανάγλυφα και με πολύ ζωντανά χρώματα κυρίως και κατ' εξοχήν μέσα από το τελευταίο αυτό εκδοθέν έργο του. Κατά συνέπεια όσα θα ακολουθήσουν δεν είναι παρά μια σύνοψη και συστηματική κατάταξη των όσων προσωπογραφικών στοιχείων βρίσκονται διάσπαρτα κατά βάση στο τελευταίο έργο του.

Ο Καθηγητής Ν. Ματσούκας γεννήθηκε στην Ξάνθη το 1934. Τα πρώτα γράμματα τα έμαθε στη γενέτειρά του κάτω από τις ιαχές του ελληνοϊταλικού πολέμου και μέσα στην αποπνικτική ατμόσφαιρα της γερμανοβουλγαρικής κατοχής. Κατά την περίοδο των γυμνασιακών σπουδών του ευτύχησε να έχει λαμπρούς δασκάλους που σημάδεψαν την εφηβική ψυχή του, αφήνοντας, όπως φαίνεται απ' τα λεγόμενά του, ανεξίτηλη τη σφραγίδα τους σ' όλη την κατοπινή πνευματική του πορεία.

Προικισμένος με γερή φιλολογική υποδομή και ανήσυχη σκέψη προετοιμαζόταν να σπουδάσει Νομική, εμπνεόμενος από το δικαστικό λειτούργημα, όταν στα τέλη των γυμνασιακών του σπουδών αισθάνθηκε να τον συναρπάζει η επιστήμη της Θεολογίας. Παρά τις σχετικά έντονες αντιδράσεις του στενού του συγγενικού περιβάλλοντος, έκανε την πρώτη του μεγάλη και καθοριστική επανάσταση: τον Οκτώβριο του 1954 έδωσε εξετάσεις για την εισαγωγή του στη Θεολογική Σχολή του ΑΠΘ και πέρασε πρώτος ανάμεσα σε εξακόσιους υποψηφίους που διαγωνίζονταν για εξήντα θέσεις. Από κει και πέρα η φοίτησή του στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου μας του άνοιγε νέους ορίζοντες που, παρά την ύπαρξη κάποιου προβλήματος της υγείας του, προδιέγραφαν τη λαμπρή

πανεπιστημιακή του σταδιοδρομία. Ήδη περί τα μέσα των σπουδών του συνδέθηκε με δυο πολύ αξιόλογους καθηγητές της Σχολής, τον αείμνηστο Παναγιώτη Χρήστου και το Σάββα Αγουρίδη, οι οποίοι έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην επιστημονική του εξέλιξη. Μετά τη λήψη του πτυχίου του οι εν λόγω καθηγητές, εκτιμώντας τα προσόντα του, του πρότειναν να συνεργαστεί επιστημονικά μαζί τους, γεγονός που απέφερε πράγματι αγλαούς καρπούς. Από τη συνεργασία του με τον Π. Χρήστου προέκυψε η έκδοση που έκανε ορισμένων ανέκδοτων έργων του Γρηγορίου Παλαμά, ενώ από τη συνεργασία του με το Σ. Αγουρίδη προέκυψε η διδακτορική του διατριβή που αναφέρεται στο χαρακτήρα της αθανασίας κατά την Καινή Διαθήκη σε σχέση με τις αντιλήψεις των ελληνιστικών μυστηρίων (1965). Εν τω μεταξύ μετά την αποκατάσταση της υγείας του είχε διοριστεί βοηθός στο Πανεπιστήμιο, έχοντας πλέον τη δυνατότητα να ασχολείται εντατικά με θέματα δογματικής και οικουμενικής θεολογίας ως βοηθός κατ' αρχήν και επιμελητής στη συνέχεια του αείμνηστου Καθηγητή Ιωάννη Καλογήρου.

Επιθυμώντας να ασχοληθεί βαθύτερα με τη Συστηματική Θεολογία και τη Φιλοσοφία μετέβη ως πανεπιστημιακός βοηθός με διετή εκπαιδευτική άδεια στη Χαϊδελβέργη της Γερμανίας, όπου είχε την ευκαιρία να κάνει λαμπρές μεταπτυχιακές σπουδές κοντά σε πολύ μεγάλους καθηγητές, όπως τον P. Brunner, τον E. Schlink, τον H.-F. von Campenhausen και τον H.-G. Gadamer, τους οποίους ευτύχησα να γνωρίσω κι' εγώ από κοντά κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών μου στη Χαϊδελβέργη και να εκτιμήσω τη μεγάλη αξία τους ως πανεπιστημιακών δασκάλων.

Καρπός των λαμπρών μεταπτυχιακών σπουδών του υπήρξε κατ' αρχήν η διδακτορική του διατριβή, στην οποία αναφέρθηκα προηγουμένως, και στη συνέχεια η μελέτη του επί υφηγεσία στην κενή έδρα της Δογματικής και Συμβολικής Θεολογίας με τίτλο *Γένεσις και ουσία του Ορθοδόξου δόγματος*, Θεσσαλονίκη 1969. Από τη μελέτη του αυτή τόσο είχε εντυπωσιαστεί ο αείμνηστος Καθηγητής του Ιωάννης Καλογήρου, ώστε έλεγε χαρακτηριστικά σε μας που ήμασταν τη χρονιά εκείνη τριτοετείς φοιτητές, ότι η εργασία αυτή του Ματσούκα σπάζει κόκκαλα! Αναντίρρητα επρόκειτο για μια εμβριθή, εμπεριστατωμένη και τεκμηριωμένη μελέτη, η οποία εκδόθηκε στα Ανάλεκτα Βλατάδων του Πατριαρχικού Ιδρύματος Πατερικών Μελετών και ζητήθηκε ευθύς αμέσως από ξένους καθηγητές και ερευνητές να μεταφραστεί στην αγγλική, χωρίς δυστυχώς να υλοποιηθεί το αίτημα αυτό, εξαιτίας της παρεμβάσεως ορισμένων που ενοχλούνταν προφανώς από τη δυναμική επιστημονική παρουσία του. Ωστόσο ο Ματσούκας δεν σταμάτησε να γράφει. Η μια μελέτη διαδεχόταν την άλλη και συναγωνίζονταν μεταξύ τους στο θεολογικοφιλοσοφικό τους βάθος και την επιστημονική τους ποιότητα.

Παράλληλα εν τω μεταξύ προχωρούσε και η ακαδημαϊκή του εξέλιξη. Ο Ν. Ματσούκας είναι από τους πολύ λίγους μέσα στο ελληνικό Πανεπιστήμιο που πέρασε απ' όλα τα στάδια της πανεπιστημιακής σταδιοδρομίας. Διετέλεσε βοηθός σπουδαστηρίου, βοηθός έδρας, επιμελητής, επιμελητής και άμισθος υφηγητής, εντεταλμένος υφηγητής, καθηγητής εξ υφηγητών, αναπληρωτής καθηγητής επί θητεία, μόνιμος αναπληρωτής καθηγητής, οπότε μετά την ψήφιση του Ν. 1268/82 κατέλαβε επί τέλους τη θέση του καθηγητή πρώτης βαθμίδας, την οποία υπηρέτησε με αφοσίωση και υψηλό αίσθημα ευθύνης επί είκοσι συναπτά χρόνια μέχρι τη συνταξιοδότησή του. Αν μάλιστα λάβουμε υπόψη και την υπηρεσία του ως βοηθού, επιμελητή και υφηγητή, τότε η διακονία του στο διδακτικό έργο της Θεολογικής Σχολής ξεπερνάει τα 30 χρόνια και η συνολική ερευνητική προσφορά του στο ελληνικό Πανεπιστήμιο καλύπτει πάνω από 42 χρόνια.

Γεννημένος για να στοχάζεται, να ερευνά και να γράφει, ασχολήθηκε καθ' όλη τη διάρκεια των χρόνων αυτών όχι μόνο με τη θεολογία, αλλά και με τη φιλοσοφία και τη λογοτεχνία, με αποτέλεσμα να μας δώσει θαυμάσιες θεολογικές και φιλοσοφικές μελέτες και αξιολογότατα λογοτεχνικά κείμενα, σε πεζό και ποιητικό λόγο.

Είναι χαρακτηριστικό ότι, αν και πριν από την εκλογή του σε καθηγητή πρώτης βαθμίδας είχε ένα πλούσιο και υψηλής ποιοτικής στάθμης συγγραφικό έργο, εντούτοις και μετά την εκλογή του δεν επαναπαύτηκε. Ήδη μετά παρέλευση τριών ετών μας έδωσε τους δύο περίφημους τόμους της Δογματικής και Συμβολικής Θεολογίας του, με τους οποίους συνόψισε γόνιμα και δημιουργικά όλη την προγενέστερη ορθόδοξη παράδοση σε συνδυασμό με τη νεώτερη επιστημονική θεολογική έρευνα, ανοίγοντας με τον εμβριθή θεολογικοφιλοσοφικό στοχασμό του και τις επιστημονικά τεκμηριωμένες θέσεις του νέους ορίζοντες στην προσέγγιση και την αντιμετώπιση δογματικών ζητημάτων. Η γονιμότητα και πρωτοτυπία της θεολογικής σκέψης του εκτιμήθηκαν διεθνώς, με αποτέλεσμα το έργο του αυτό να μεταφραστεί όχι μόνο στα ιταλικά και να εκδοθεί από τον εκδοτικό οίκο Dehoniane το 1995 (ο Α' τόμος) και το 1996 (ο Β'), αλλά και στα ρουμανικά και τα φιλανδικά, ενώ παράλληλα μεταφράζεται σήμερα και σε άλλες γλώσσες, κυρίως ανατολικών χωρών, όπου υπάρχει ακατάσχετη δίψα ορθοδόξου θεολογίας. Άλλωστε ήδη το 1994 είχε κυκλοφορήσει στα γαλλικά από τις εκδόσεις AXIOS η μετάφραση του έργου του *Κόσμος, άνθρωπος, κοινωνία κατά τον Μάξιμο Ομολογητή*, Αθήνα 1980 με τον τίτλο *La vie en Dieu selon Maxime le Confesseur*, που δέχτηκε ευνοϊκότερες κριτικές και συνετέλεσε, ώστε ο Ματσούκας να γίνει πλέον γνωστός και έξω από την ελληνική θεολογική διανόηση.

Αλλά η συγγραφική παραγωγή του Ν. Ματσούκα δεν περιορίστηκε μόνο στη σύνταξη θεολογικών και φιλοσοφικών μελετών ή

και πεζών και ποιητικών λογοτεχνημάτων· επεκτάθηκε και σε μεταφράσεις στα ελληνικά αξιόλογων θεολογικών, φιλοσοφικών και λογοτεχνικών έργων των Κάφκα, Έσσε, Πασκάλ, Μπερντιάγιεφ, Ευδοκίμοφ, Ράιχ και Στανιλοάε, με στόχο να δώσει στο ελληνικό κοινό τη δυνατότητα να γνωρίσει από κοντά τους ξένους αυτούς διανοητές. Δεν θα ήθελα να επιμείνω περισσότερο στην παρουσίαση των έργων του Ν. Ματσούκα που χαρακτηρίζουν την προσωπικότητά του και αναδεικνύουν την τεράστια συμβολή του όχι μόνο στη θεολογία, αλλά και στη βυζαντινή φιλοσοφία και στη λογοτεχνία, δεδομένου ότι το έργο αυτό το έχουν επωμισθεί γενικότερα η συνάδελφος Δ. Λιάλιου, που θα μας μιλήσει για την Εργογραφία του, και ειδικότερα οι συνάδελφοι που θα μιλήσουν στις τρεις ενότητες που ακολουθούν. Εκείνο μόνο που θα ήθελα να επισημάνω είναι ότι το συγγραφικό έργο του Ματσούκα επηρέασε, πιστεύω, σημαντικά την ελληνική θεολογική σκέψη και ειδικότερα την πνευματική ατμόσφαιρα της αγαπημένης του Θεσσαλονίκης, πράγμα που αναδεικνύει τη μεγάλη συμβολή του όχι μόνο στο ελληνικό και διεθνές θεολογικό στερέωμα, αλλά και στα πολιτιστικά δρώμενα της πόλης μας.

Ως πανεπιστημιακός δάσκαλος ο Ματσούκας υπήρξε πρότυπο φιλικής και αντιεξουσιαστικής σχέσης με τους μαθητές του. Αντιπαθούσε φοβερά το μοντέλο του αυστηρού και εξουσιαστικού δασκάλου. Του προκαλούσε αλλεργία η διάκριση μεταξύ δύσκολου και εύκολου καθηγητή. Μια μόνο διάκριση δεχόταν ως σωστή: τη διάκριση μεταξύ προικισμένου και συνεργάσιμου καθηγητή από τη μια και μέτριου και εξουσιαστικού καθηγητή από την άλλη. Μέτριος και εξουσιαστικός καθηγητής είναι γι' αυτόν ένα και το αυτό πράγμα. «Απορρίπτω κατηγορηματικά», γράφει στο τελευταίο εκδοθέν έργο του, «το πρότυπο του αυστηρού και εξουσιαστικού δασκάλου. Ο δάσκαλος πρέπει να εμπνέει έρωτα και μεράκι για τη γνώση· ν' αγαπά τα παιδιά και να νοιάζεται πρώτα για τις δικές του γνώσεις και ικανότητες, τις οποίες οφείλει διαρκώς να ανανεώνει και να βελτιώνει για το καλό των μαθητών του, τα χαρίσματα και τις ιδιαιτερότητες των οποίων οφείλει να ξεχωρίζει, έτσι ώστε η παιδαγωγική προσφορά του να μην τους ισοπεδώνει, αλλά στον καθένα να παρέχει την ανάλογη βοήθεια. Άλλωστε πιστεύω απόλυτα», συνεχίζει, «στην πλατωνική άποψη ότι δεν είναι γόνιμη καμιά γνώση, η οποία επιβάλλεται με βίαιο τρόπο: *ουδέν βίαιον μάθημα έμμονον*» (σ. 130).

Όντας λοιπόν διεθνώς αναγνωρισμένος ερευνητής και προικισμένος πανεπιστημιακός δάσκαλος ο Ματσούκας ευτύχησε να έχει πολλούς μαθητές, αρκετοί απ' τους οποίους κοσμούν σήμερα ως διδάκτορες και μεταπτυχιακοί διπλωματούχοι τη Μέση Εκπαίδευση, ενώ άλλοι, έξι τον αριθμό μέχρι σήμερα, είναι καθηγητές σε διάφορα πανεπιστήμια της Ελλάδας και του εξωτερικού: τρεις στο Πανεπιστήμιο

Θεσσαλονίκης, ένας στο Πανεπιστήμιο της Θράκης, ένας στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου και ένας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Παρά την πληθωρική προσωπικότητά του ο Ματσούκας τηρούσε μια φιλοσοφημένη και κριτική έως αρνητική στάση έναντι των διαφόρων αξιωμάτων, πανεπιστημιακών και μη. Δεν ήταν δυνατόν όμως να τα αποφύγει τελείως λόγω του κύρους και της μεγάλης εκτίμησης που διέθετε μεταξύ των συναδέλφων του. Έτσι διετέλεσε Πρόεδρος του Τμήματος Θεολογίας επί δύο συνεχείς διετίες, συμβάλλοντας καθοριστικά στην εφαρμογή και την παγίωση του Ν. 1268/82 στα πλαίσια του Τμήματος, αλλά και Κοσμήτορας της Θεολογικής Σχολής επί μία τριετία, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον του κυρίως στην οργάνωση της Βιβλιοθήκης της Σχολής και την κατασκευή του τετάρτου ορόφου του κτιρίου της. Ωστόσο, όταν δυο φορές του έγιναν πειστικές προτάσεις να συμμετάσχει ως υποψήφιος αντιπρύτανης σε δύο συνεχόμενες πρυτανικές εκλογές, το 1988 και το 1991, ο Ματσούκας αρνήθηκε σθεναρά και ανυποχώρητα. Όταν μάλιστα η παράταξη, απ' την οποία του έγινε η πρόταση την πρώτη φορά, έχασε τις πρυτανικές εκλογές για λίγες μόνο δεκάδες ψήφους, βρέθηκαν ορισμένοι να τον θεωρήσουν υπεύθυνο για την ήττα αυτή, λόγω της αρνήσεώς του να συμμετάσχει στο ψηφοδέλτιό τους. Την ίδια αρνητική στάση τήρησε και όταν τον πίεσαν να συμμετάσχει στις δημοτικές εκλογές με το ψηφοδέλτιο του Θ. Μαναβή, προτείνοντάς του ως αντάλλαγμα την αντιδημαρχία σε περίπτωση επιτυχίας. Ερωτευμένος με τη θεολογία, τη φιλοσοφία και τη λογοτεχνία, δεν ήθελε με την πολυδιάσπαση και την υπαρξιακή αλλοτρίωση που συνεπάγονται οι υψηλές διοικητικές θέσεις να προδώσει τις τρεις αυτές αγάπες του, που αποτελούν γι' αυτόν μια αδιαίρετη τριάδα με κοινή ουσία τη δημιουργική διατύπωση των απόψεών του μέσα από ένα γόνιμο ερευνητικό στοχασμό.

Θα κατακλείσω την απόπειρά μου να δώσω την προσωπογραφία του καθηγητή Ν. Ματσούκα αναφερόμενος με δυο λόγια στις απόψεις του σχετικά με την επιστήμη της θεολογίας και το μάθημα των θρησκευτικών. Γι' αυτόν η θεολογία ως επιστήμη είναι με βάση τα δεδομένα της ορθοδόξου παραδόσεως σαφώς διακεκριμένη από τη θεολογία ως χάρισμα και εμπειρία στα πλαίσια της εκκλησιαστικής ζωής. Ως εκ τούτου η επιστημονική θεολογία δεν είναι παρά μια ιστοριοφιλολογική επιστήμη με σαφή γνωσιολογικό χαρακτήρα που στόχο έχει την περιγραφή και τη μελέτη των μνημείων της χαρισματικής θεολογίας, δηλ. όλων των ζωντανών και διαχρονικών μνημείων του χριστιανικού πολιτισμού που παρήχθησαν κατά την ιστορική διαδρομή της Εκκλησίας. Γι' αυτό και υποστηρίζει ότι το μάθημα των Θρησκευτικών στη Μέση Εκπαίδευση πρέπει να έχει πρωτίστως και κατ' εξοχήν γνωσιολογικό χαρακτήρα, με στόχο να γνωρίσουν οι μαθητές την

ελληνορθόδοξη παράδοση που υπήρξε η μήτρα για τη γέννηση των ποικίλων μνημείων του ελληνορθόδοξου πολιτισμού.

Γνωρίζοντας ότι ό,τι και να πω για το σεβαστό και αγαπητό φίλο και συνάδελφο Νίκο Ματσούκα στα περιορισμένα χρονικά πλαίσια που έχω στη διάθεσή μου δεν θα ήταν αρκετό, για να διαφανεί σαφώς η πολυτάλαντη προσωπικότητά του, το έργο του και η προσφορά του, σταματώ εδώ, δίνοντας αμέσως το λόγο στη συνάδελφο Δέσπω Λιάλιου, η οποία θα μας παρουσιάσει την Εργογραφία του.